

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 29 (2012)

Πολιτική και εκπαίδευση

Εκπαίδευση και εκλαϊκευμένη κουλτούρα

Henry A. Giroux

doi: [10.12681/sas.862](https://doi.org/10.12681/sas.862)

Copyright © 2015, Henry A. Giroux

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Giroux, H. A. (2015). Εκπαίδευση και εκλαϊκευμένη κουλτούρα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 29, 1-17. <https://doi.org/10.12681/sas.862>

Εκπαίδευση και εκλαϊκευμένη κουλτούρα

Henry A. Giroux*

Στο κείμενο αυτό υποστηρίζεται ότι η κριτική παιδαγωγική πρέπει να εφαρμοστεί μέσα στα πλαίσια μιας πληρέστερης κατανόησης της πολιτικής διάστασης της εκλαϊκευμένης κουλτούρας. Αναλύονται τόσο οι συντηρητικές όσο και οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις της κουλτούρας αυτής και, με επιχειρήματα από τον Gramsci αλλά και τον Foucault, παρατίθενται προτάσεις για τον επαναπροσδιορισμό της ως πεδίο αγώνα και κυριαρχίας. Το καταληκτικό επιχείρημα είναι ότι ο παιδαγωγός, εάν επιδιώκει μια παιδαγωγική που απαιτεί κάποια άρθρωση γνώσης και απολαύσεων –αναπόσπαστες στην καθημερινή μαθητική ζωή–, οφείλει να αντιμετωπίζει την εκλαϊκευμένη κουλτούρα και την κοινωνική διαφορά ως το πεδίο στο οποίο καλείται να συναντήσει τους μαθητές του σε μια επικριτική και ενδυναμωτική παιδαγωγική συνάντηση.

Την τελευταία δεκαετία, ριζοσπάστες παιδαγωγοί άρχισαν να παίρνουν στα σοβαρά το θέμα της μαθητικής εμπειρίας ως κεντρικό συστατικό στην ανάπτυξη της θεωρίας της διαπαιδαγώγησης και της πολιτισμικής πολιτικής (για παράδειγμα, Shor 1980, Willis 1981, Connell, Ashenden, Kessler & Dowsett 1982, Apple 1982, Giroux 1983, McLaren 1986). Οι τρόποι με τους οποίους η σχολική εμπειρία παράγεται, οργανώνεται και νομιμοποιείται στα σχολεία έχει γίνει ένας αυξανόμενα σημαντικός θεωρητικός παράγοντας για την κατανόηση του πώς λειτουργούν τα σχολεία για να παραγάγουν και να εξουσιοδοτήσουν συγκεκριμένες μορφές νοήματος και να εφαρμόσουν διδακτικές πρακτικές σύμφωνες με τις ιδεολογικές αρχές της κυρίαρχης κοινωνίας. Αντί να εστιάζουν αποκλειστικά στο πώς τα σχολεία

---

* Global Television Network Chair in English and Cultural Studies, McMaster University, Canada <henry.giroux@gmail.com>

Το κείμενο συνιστά διασκευή του κεφαλαίου με τίτλο 'Popular Culture as a Pedagogy of Pleasure and Meaning: Decolonizing the Body', που δημοσιεύτηκε στο H.A. Giroux, *Border Crossings: Cultural Workers and the Politics of Education*, New York: Routledge, Chapman and Hall 1992. Η διασκευή έγινε κατόπιν συνεννόησης και υπό την εποπτεία του H. A. Giroux, ο οποίος συνοπογράφει το κεφάλαιο με τον Roger I. Simon.

αναπαράγουν την κυρίαρχη κοινωνική τάξη μέσω μορφών κοινωνικής και πολιτισμικής αναπαραγωγής ή στο πώς οι μαθητές αμφισβητούν την κυρίαρχη λογική μέσω διάφορων μορφών αντίστασης, οι ριζοσπάστες παιδαγωγοί επιχείρησαν πιο πρόσφατα να αναλύσουν την περιοχή της διαπαιδαγώγησης ως έναν αγώνα μεταξύ συγκεκριμένων τρόπων ζωής. Από αυτή την άποψη η διαδικασία διαπαιδαγώγησης δεν μπορεί να γίνει πλήρως αντιληπτή εντός των περιοριστικών παραμέτρων του μοντέλου αναπαραγωγής/αντίστασης. Αντιθέτως, αναλύεται ως μέρος ενός πολύπλοκου και συχνά αντιφατικού συνόλου ιδεολογικών και υλικών διαδικασιών μέσω των οποίων επιτελείται ο μετασχηματισμός της εμπειρίας. Εν συντομία, η διαπαιδαγώγηση είναι αντιληπτή ως μέρος της παραγωγής και νομιμοποίησης των κοινωνικών μορφών και υποκειμενικοτήτων, όπως αυτές οργανώνονται εντός σχέσεων ισχύος και νοήματος που είτε ενδυναμώνουν είτε περιορίζουν τις ανθρώπινες ικανότητες για ατομική και κοινωνική χειραφέτηση.¹

Ενώ η θεωρητική βοήθεια που παρέχει αυτή η θέση δεν μπορεί να υπερτονιστεί, οι ριζοσπάστες θεωρητικοί της παιδαγωγικής έχουν παρόλα αυτά σχεδόν αγνοήσει τη σημασία της εκλαϊκευμένης κουλτούρας [popular culture] τόσο για την ανάπτυξη μιας πιο κριτικής αντίληψης της μαθητικής εμπειρίας όσο και για να θέσουν το πρόβλημα της παιδαγωγικής με έναν κριτικό τρόπο που να δίνει συνάμα και τη δυνατότητα για διαφορετικές θεωρητικές προεκτάσεις. Η ειρωνεία αυτής της θέσης είναι ότι, ενώ οι ριζοσπάστες παιδαγωγοί υποστηρίζουν τη σημασία της μαθητικής εμπειρίας ως κεντρικό συστατικό για την ανάπτυξη μιας κριτικής παιδαγωγικής, απέτυχαν γενικώς να αναλογιστούν πώς αυτή η εμπειρία διαμορφώνεται από το περιβάλλον της εκλαϊκευμένης κουλτούρας. Παρομοίως, ήταν διστακτικοί στο να εγείρουν το ερώτημα γιατί η εκλαϊκευμένη κουλτούρα δεν αποτέλεσε αντικείμενο σοβαρής μελέτης είτε στη σχολική διδακτέα ύλη είτε στις μεταρρυθμίσεις της διδακτέας ύλης που διατυπώθηκαν από κριτικά σκεπτόμενους φιλελεύθερους παιδαγωγούς. Το χάσμα αυτό μπορεί να επεξηγηθεί μερικώς από το γεγονός ότι οι ριζοσπάστες παιδαγωγοί συχνά νομιμοποιούν στο έργο τους μια θεωρία της παιδαγωγικής στην οποία η ιδεολογική ορθότητα της πολιτικής θέσης κάποιου φαίνεται να είναι ο πρωταρχικός καθοριστικός παράγοντας για την εκτίμηση της παραγωγής της γνώσης και της ανταλλαγής που διαδραματίζεται ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές. Οδηγούμενοι από την ανησυχία για την παραγωγή γνώσης που είναι ιδεολογικώς ορθή, οι ριζοσπάστες θεωρητικοί επέδειξαν ελάχιστη ή καθόλου κατανόηση του πώς ένας δάσκαλος μπορεί να είναι ταυτόχρονα πολιτικά ορθός και παιδαγωγικά λανθασμένος. Ούτε μπορούν να εντοπιστούν συντονισμένες προσπάθειες των ριζοσπαστών θεωρητικών να αναλύσουν πώς οι σχέσεις παιδαγωγικής και

οι σχέσεις ισχύος είναι άρρηκτα δεμένες όχι μόνο με το τι γνωρίζουν οι άνθρωποι αλλά με το πώς καταλήγουν να γνωρίζουν με συγκεκριμένο τρόπο εντός των περιορισμών συγκεκριμένων κοινωνικών μορφών.

Σε αυτό το κεφάλαιο θέλουμε να υποστηρίξουμε ότι η έλλειψη μιας επαρκούς αντίληψης της κριτικής παιδαγωγικής πρακτικής ευθύνεται εν μέρει για την απουσία μιας επαρκούς πολιτικής της εκλαϊκευμένης κουλτούρας. Στα πλαίσια των κριτικών εκπαιδευτικών θεωριών, η πραγμάτευση του θέματος της παιδαγωγικής γίνεται συχνά με έναν εκ των δύο τρόπων: (1) ως μέθοδος το κύρος της οποίας καθορίζεται από τη λειτουργική της σχέση με συγκεκριμένες μορφές γνώσης ή (2) ως διαδικασία ιδεολογικής αποσύνθεσης ενός κειμένου. Στην πρώτη προσέγγιση δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη γνώση που επιλέγεται για χρήση σε μια συγκεκριμένη τάξη. Συχνά, οι τρόποι με τους οποίους οι μαθητές λαμβάνουν τέτοια γνώση θεωρούνται δεδομένοι. Πιστεύεται ότι εάν κάποιος έχει πρόσβαση σε μια ιδεολογικά ορθή αντίληψη αυτού το οποίο πρέπει να κατανοήσει, το μόνο σοβαρό ερώτημα που πρέπει να εγερθεί για την παιδαγωγική αφορά τη διαδικαστική τεχνική, δηλαδή εάν θα πρέπει κάποιος να χρησιμοποιήσει σεμινάριο, διάλεξη ή κάποια άλλη μέθοδο διδασκαλίας;² Στη δεύτερη προσέγγιση, η παιδαγωγική μειώνεται σε ανησυχία για και ανάλυση των πολιτικών συμφερόντων που συνθέτουν συγκεκριμένες μορφές γνώσης, τρόπους αντίληψης και μεθόδους διδασκαλίας. Παραδείγματος χάριν, συγκεκριμένες μέθοδοι διδασκαλίας μπορούν να αναλυθούν σύμφωνα με το αν περιλαμβάνουν ή όχι σεξιστικά, ρατσιστικά και ταξικά συμφέροντα, αν χρησιμεύουν στο να «κλείνουν το στόμα των μαθητών» ή προωθούν πρακτικές οι οποίες αποδυναμώνουν τους δασκάλους.³ Και στις δύο προσεγγίσεις, αυτό που συχνά αγνοείται είναι η έννοια της παιδαγωγικής ως μια μορφή πολιτισμικής παραγωγής και ανταλλαγής που αφορά το πώς παράγεται, μεταδίδεται, αρνείται και απεικονίζεται η γνώση μέσα από σχέσεις ισχύος τόσο εντός όσο και εκτός της σχολικής διδασκαλίας.

Κατά τη γνώμη μας, το θέμα της κριτικής παιδαγωγικής απαιτεί προσοχή στο πώς οι μαθητές οικοδομούν ενεργά τις κατηγορίες νοήματος που προεικονίζουν πώς παράγουν και ανταποκρίνονται στη γνώση της τάξης. Αγνοώντας τις πολιτισμικές και κοινωνικές μορφές που νομιμοποιούνται από την ίδια τη νεολαία και ταυτοχρόνως χρησιμεύουν για να την ενδυναμώσουν ή να την αποδυναμώσουν, οι παιδαγωγοί διατρέχουν τον κίνδυνο συννενοχής στο να φιμώσουν και να αναπρέσουν στην πράξη τους μαθητές τους. Αυτό επιτυγχάνεται ασυνείδητα από την άρνηση των παιδαγωγών να αναγνωρίσουν τη σημασία εκείνων των τόπων και κοινωνικών πρακτικών εκτός του σχολείου που διαμορφώνουν ενεργά τις μαθητικές εμπειρίες και μέσω των οποίων οι μαθητές συχνά ορίζουν και οικοδομούν την αι-

σθησή τους περί ταυτότητας, πολιτικής και πολιτισμού. Δεν μας απασχολεί απλά η παρακίνηση των μαθητών να μάθουν, αλλά μάλλον η δημιουργία των συνθηκών μάθησης που καθιστούν ικανούς τους μαθητές να τοποθετούν τον εαυτό τους στην ιστορία και να ανακρίνουν την επάρκεια αυτής της τοποθέτησής τους ως ένα παιδαγωγικό και πολιτικό ερώτημα.⁴

Οι παιδαγωγοί που αρνούνται να αναγνωρίσουν την εκλαϊκευμένη κουλτούρα ως μια σημαντική βάση γνώσης συχνά υποτιμούν τους μαθητές αρνούμενοι να δουλέψουν με τη γνώση που πράγματι έχουν εκείνοι. Πράττοντας κάτι τέτοιο, οι παιδαγωγοί αυτοί απαλείφουν τη πιθανότητα ανάπτυξης μιας παιδαγωγικής η οποία συνδέει τη σχολική γνώση με τις διαφορετικές υποκειμενικές σχέσεις που βοηθούν στη σύνθεση της καθημερινής ζωής των μαθητών. Μια πιο επικριτική παιδαγωγική απαιτεί οι παιδαγωγικές σχέσεις να θεωρούνται σχέσεις δύναμης δομημένες πρωταρχικά μέσω κυρίαρχων αλλά πάντοτε διαπραγματευόμενων και αμφισβητούμενων μορφών συναίνεσης.

Θα θέλαμε να τονίσουμε ότι η βάση για μια κριτική παιδαγωγική δεν μπορεί να αναπτυχθεί απλώς γύρω από τον συνυπολογισμό συγκεκριμένων μορφών γνώσης που έχουν καταπιεστεί ή αγνοηθεί από την κυρίαρχη κουλτούρα ούτε και μπορεί να επικεντρωθεί στο να παρέχει στους μαθητές πιο ενδυναμωτικές ερμηνείες του κοινωνικού και υλικού κόσμου. Μια τέτοια παιδαγωγική πρέπει να φροντίζει για τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές κάνουν τόσο συναισθηματικές όσο και σημασιολογικές επενδύσεις ως μέρος των προσπαθειών τους να συντονίσουν και να δώσουν νόημα στη ζωή τους.⁵ Αυτή είναι μια σημαντική επίγνωση που προβληματίζει και ταυτόχρονα παρέχει μια επανόρθωση στους παραδοσιακούς τρόπους με τους οποίους οι ριζοσπάστες παιδαγωγοί επεξηγήσαν πώς τα κυρίαρχα νοήματα και αξίες λειτουργούν ως μέρος μιας ευρύτερης ιδεολογίας για να θέσουν, να χειριστούν και να περιορίσουν τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές βλέπουν τόσο τον εαυτό τους όσο και τη σχέση τους με την ευρύτερη κοινωνία. Η σημασία του συνυπολογισμού της εκλαϊκευμένης κουλτούρας στην ανάπτυξη μιας κριτικής παιδαγωγικής είναι ότι παρέχει την ευκαιρία για να προάγουμε την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι μαθητές επενδύουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές μορφές και πρακτικές. Με άλλα λόγια, η μελέτη της εκλαϊκευμένης κουλτούρας εξυπηρετεί την ανάγκη να κατανοήσουμε το τι σημαίνει 'απόλαυση' στην εκπαιδευτική πράξη και καθημερινότητα. Αυτή η κατανόηση μπορεί να μας διευκολύνει να απευθυνθούμε στους μαθητές μας αποτελεσματικότερα, στο μέτρο που αυτοί βιώνουν και αναπτύσσουν πολλές φορές ένα είδος αντιφατικών σχέσεων τόσο με την ίδια τη σχολική πραγματικότητα όσο και με την πολιτική σε καθημερινό επίπεδο. Εάν μία εκ

των κεντρικών ανησυχιών μιας κριτικής παιδαγωγικής είναι η κατανόηση του πώς οι μαθητικές ταυτότητες, κουλτούρες και εμπειρίες παρέχουν τη βάση για τη μάθηση, πρέπει να καταλάβουμε την ολότητα των στοιχείων που οργανώνουν τέτοιες υποκειμενικότητες.

[...]

Ριζοσπαστικές και συντηρητικές προσεγγίσεις της εκλαϊκευμένης κουλτούρας

Ιστορικά, η έννοια της εκλαϊκευμένης κουλτούρας δεν πέτυχε ως μέρος της ατζέντας ούτε της Αριστεράς ούτε και της Δεξιάς.⁶ Για την Αριστερά, δύο αντιλήψεις κατείχαν κεντρική θέση σε διαφορετικά περιβάλλοντα της μαρξιστικής θεωρίας. Στην πρώτη, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα στερείται της δυνατότητας για δημιουργικές, παραγωγικές ή αυθεντικές μορφές έκφρασης. Από αυτή την άποψη, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα είναι απλά το περιβάλλον της ιδεολογίας και των πολιτισμικών μορφών που επιβάλλονται στις μάζες από τη βιομηχανία κουλτούρας για να τις συνενώσουν με την υπάρχουσα κοινωνική τάξη. Στα πλαίσια αυτής της θεώρησης η εκλαϊκευμένη κουλτούρα εμπορευματοποιείται και παράγει άτομα κατ' εικόνα της δικής της λογικής, μιας λογικής που χαρακτηρίζεται από τυποποίηση, ομοιομορφία και παθητικότητα. Η δομική αρχή εν λειτουργία σε αυτή την αντίληψη της εκλαϊκευμένης κουλτούρας είναι μια αρχή ολοκληρωτικής κυριαρχίας και απόλυτης υποταγής. Οι άνθρωποι γίνονται συνώνυμοι με πολιτισμικά κορόιδα, ανάκανα είτε να μεσολαβήσουν είτε να αντισταθούν είτε να απορρίψουν τις προσαγές της κυρίαρχης κουλτούρας.

Το χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της θέσης προέρχεται από τους Theodor Adorno και Max Horkheimer ([1944] 1972).⁷ Στα πλαίσια της διαλεκτικής τους, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα εξισώνεται με την κουλτούρα της μάζας. Αυτό θεωρήθηκε ως μια αντίστροφη μορφή ψυχανάλυσης, δηλαδή αντί να θεραπεύει νευρώσεις που προκλήθηκαν από την κοινωνία, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα τις παρήγαγε. Παρομοίως, οι εκλαϊκευμένες μορφές όπως είναι η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, η τζαζ ή οι στήλες αστρολογίας που δημοσιεύονται σε πολλές εφημερίδες, θεωρούνταν ως τίποτα περισσότερο από μια μορφή ιδεολογικής στενογραφίας για εκείνες τις ιδεολογικές σχέσεις που αναπαρήγαγαν το κοινωνικό σύστημα στο σύνολό του. Για τον Adorno, συγκεκριμένα, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα δεν ήταν παρά μια μορφή κουλτούρας της μάζας της οποίας οι επιδράσεις δεν είχαν καθόλου λυτρωτικές πολιτικές πιθανότητες. Από αυτή την άποψη, ο κόσμος ή οι 'μάζες' στερούνταν οιασ-

δήποτε κουλτούρας μέσω της οποίας μπορούσαν να προσφέρουν αντίσταση ή ένα εναλλακτικό όραμα του κόσμου. Ο Adorno (1975: 18-19) είναι σαφής επί αυτού:

Η ολική επίδραση της βιομηχανίας της κουλτούρας είναι αντι-διαφωτιστική, στην οποία, όπως ο Horkheimer και εγώ παρατηρήσαμε, ο διαφωτισμός, δηλαδή η διαδοχική τεχνική κυριαρχία της φύσης, γίνεται μαζική απάτη και μετατρέπεται σε μέσο περιορισμού της συνείδησης. Εμποδίζει την ανάπτυξη αυτόνομων, ανεξάρτητων ατόμων τα οποία κρίνουν και αποφασίζουν συνειδητά για τον εαυτό τους... Εάν οι μάζες έχουν αδικώς διασυρθεί εκ των άνω ως μάζες, η βιομηχανία της κουλτούρας δεν ευθύνεται καθόλου για το ότι τις μετέτρεψε σε μάζες και ακολούθως τις περιφρόνησε, ενώ παρακωλύει την απελευθέρωση για την οποία τα ανθρώπινα όντα [μπορεί] να είναι έτοιμα.

Οι απόψεις του Adorno εκπροσωπούν μια από τις κεντρικές παράδοξες θέσεις των θεωρητικών της Σχολής της Φρανκφούρτης. Σύμφωνα με αυτούς, η λογική δεν είναι μόνο σε έκλειψη στη σύγχρονη εποχή, είναι επίσης η πηγή της κρίσης και της παρακμής. Η πρόοδος κατέληξε να σημαίνει την ουσιοκρατία, τον ορθολογισμό και την τυποποίηση της ίδιας της σκέψης, όπου η βιομηχανία της κουλτούρας παίζει βασικό ρόλο στη μεταμόρφωση του πολιτισμού και της λογικής σε ακριβώς το αντίθετο, στον πολιτισμό ως αμάθεια και εμπορευματοποίηση. Στα πλαίσια αυτής της άποψης διατηρείται η διάκριση ανάμεσα σε υψηλή κουλτούρα και μαζική/εκλαϊκευμένη κουλτούρα. Σε αυτή την περίπτωση η υψηλή κουλτούρα γίνεται μια υπερβατική σφαίρα, ένα από τα ελάχιστα εναπομείναντα περιβάλλοντα στα οποία η αυτονομία, η δημιουργικότητα και η αντίσταση μπορούν να εκφραστούν. Ενώ υποστηρίζουν ότι η εκλαϊκευμένη κουλτούρα είναι μια έκφραση της ολισθησης στην αμάθεια, οι θεωρητικοί της Φρανκφούρτης, όπως ο Adorno και ο Horkheimer, επιστρέφουν σε μια ατυχή νομιμοποίηση της υψηλής κουλτούρας στην οποία συγκεκριμένες εκδοχές της τέχνης, της μουσικής, της λογοτεχνίας και της φιλοσοφικής παράδοσης γίνονται ένα ουτοπικό καταφύγιο αντίστασης στον νέο βαρβαρισμό (Horkheimer & Adorno [1944] 1972).

Η δεύτερη αντίληψη της εκλαϊκευμένης κουλτούρας που δεσπόζει στη μαρξιστική θεωρία αναπτύσσεται περισσότερο στο έργο των ιστορικών και κοινωνιολόγων οι οποίοι εστιάζουν σε διάφορες πτυχές της 'ιστορίας των λαών' ή των πολιτισμικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Από αυτή την άποψη, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα γίνεται μια εκδοχή της λαϊκής κουλτούρας και της σύγχρονης παραλλαγής της. Δηλαδή, ως αντικείμενο ιστορικής ανάλυσης, η κουλτούρα της εργατικής τάξης ανασκάπτεται ως μια άσπιλη έκφραση της λαϊκής αντίστασης. Στα πλαίσια αυτής της μορφής ανάλυσης το πολιτικό και το παιδαγωγικό αναδύονται ως μια προσπάθεια για αναδόμηση μιας 'ρίζοσπαστικής και [...] λαϊκής παράδοσης έτσι ώστε

“ο λαός” να μπορέσει να μάθει και να πάρει κουράγιο από τους αγώνες των προγόνων του, ή φαίνεται ως μια προσπάθεια να αναδείξουν ‘τον λαό’ ως υποστηρικτή [μιας] ‘σπουδαίας κουλτούρας’ έτσι ώστε να μπορέσει να οδηγηθεί τελικά στην προσάρτηση αυτής της κουλτούρας ως δικής του (Bennett 1986: 15).

Παρόμοια και πιο σύγχρονη έκδοση αυτής της θεώρησης αντιπαράθετε την υψηλή ή κυρίαρχη κουλτούρα στην εναλλακτική κουλτούρα της εργατικής τάξης ή των πολιτισμικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Αυτή είναι η κουλτούρα της αυθεντικότητας, μια κουλτούρα η οποία υποτίθεται ότι είναι ανεπηρέαστη από τη λογική και τις πρακτικές της βιομηχανίας της κουλτούρας ή της επιβολής ενός κυρίαρχου τρόπου ζωής. Εν δράσει εδώ βρίσκεται μια ρομαντικοποιημένη άποψη της εκλαϊκευμένης εμπειρίας που, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, κατορθώνει να διαφύγει από τις σχέσεις και τις αντιφάσεις που υφίστανται στην ευρύτερη κοινωνία. Αυτή η άποψη πέφτει θύμα μιας ουσιοκρατικής ανάγνωσης της εκλαϊκευμένης κουλτούρας. Υποτιμά βαθιά το πιο κεντρικό χαρακτηριστικό της δύναμης της κουλτούρας στον 20ό αιώνα. Αποτυγχάνοντας να αναγνωρίσει την εκλαϊκευμένη κουλτούρα ως μια σφαίρα σε ένα περίπλοκο πεδίο κυριαρχίας και υποτέλειας, αγνοεί την αναγκαιότητα για την παροχή μιας κατανόησης του πώς η εξουσία παράγει διαφορετικά επίπεδα πολιτισμικών σχέσεων, εμπειριών και αξιών οι οποίες διαρθρώνουν τις πολυεπίπεδες ιδεολογίες και τις κοινωνικές πρακτικές οιασδήποτε κοινωνίας.

[...]

Στη συντηρητική επίθεση κατά της κουλτούρας της μάζας, η κατηγορία της αληθινής κουλτούρας αντιμετωπίζεται ως μια αποθήκη γεμάτη με τα αγαθά της αρχαιότητας, που περιμένουν υπομονετικά να διανεμηθούν εκ νέου σε κάθε γενιά. Από αυτή την προοπτική, η γνώση γίνεται ιερή, τιμάται και αποσπάται από τις απαιτήσεις της κοινωνικής κριτικής και των ιδεολογικών συμφερόντων. Στην προκειμένη περίπτωση οι παιδαγωγικές αρχές για τις οποίες γίνεται λόγος είναι παρόμοιες με εκείνες που ισχύουν στους ύμνους της Αριστεράς για την υψηλή κουλτούρα. Και στις δύο περιπτώσεις, η ρητορεία της παλινόρθωσης και της κρίσης της κουλτούρας νομιμοποιεί μια παιδαγωγική σύμφωνη με μια αντίληψη που βλέπει την κουλτούρα ως τεχνούργημα και τους μαθητές ως δέκτες της λαμβανόμενης γνώσης. Μολονότι ορμώμενοι από διαφορετικές πολιτικές θέσεις, οι συνήγοροι της υψηλής κουλτούρας στην Αριστερά και στη Δεξιά συχνά υποστηρίζουν ότι η κουλτούρα του λαού πρέπει να αντικατασταθεί από μορφές γνώσης και αξίες που βρίσκονται στο επίκεντρο της κυρίαρχης κουλτούρας. Από αυτή την άποψη, οι μορφές του επανα-

στατικού αγώνα και της συντήρησης φαίνεται να συγκλίνουν γύρω από την αντίληψη της εκλαϊκευμένης κουλτούρας ως μιας μορφής βαρβαρισμού, μιας έννοιας του 'λαού' ως ενός παθητικού σώματος και μιας απήχησης της αντίληψης του Διαφωτισμού η οποία μειώνει την πολιτισμική παραγωγή και το νόημα στους περιορισμούς της υψηλής κουλτούρας. Ερωτήματα σχετικά με την πολυδιάστατη φύση των αγώνων, των αντιφάσεων και των ανασχηματισμών που καταγράφουν με διαφορετικούς τρόπους την ιστορικά ιδιαίτερη επιφάνεια των εκλαϊκευμένων πολιτισμικών μορφών παραβλέπονται εντελώς τόσο στις κυρίαρχες ριζοσπαστικές όσο και στις συντηρητικές θέσεις που αναφέρονται πιο πάνω.

[...]

Η ηγεμονία ως παιδαγωγική διαδικασία

Το έργο του Antonio Gramsci αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό σημείο εκκίνησης τόσο για τον επαναπροσδιορισμό του νοήματος της εκλαϊκευμένης κουλτούρας όσο και για την προαγωγή της παιδαγωγικής και πολιτικής της σημασίας ως πεδίου αγώνα και κυριαρχίας (Gramsci 1971, 1985). Ο Gramsci δεν ασχολήθηκε ο ίδιος με τις σύγχρονες εκδηλώσεις της εκλαϊκευμένης κουλτούρας όπως είναι ο κινηματογράφος και το ραδιόφωνο, ούτε και έγραψε κάτι αξιοσημείωτο για τις συμβολικές μορφές της εκλαϊκευμένης κουλτούρας που υπήρχαν στα αστικά κέντρα της Ευρώπης στις αρχές του 20ού αιώνα· διατύπωσε όμως μια πρωτότυπη και βαθιά εδραιωμένη θεωρία της κουλτούρας, της εξουσίας και της ηγεμονίας που παρέχει μια θεωρητική βάση η οποία προχωρά πέρα από το αδιέξοδο που έβλεπε την εκλαϊκευμένη κουλτούρα στα πλαίσια των διπολικών εναλλακτικών ενός πανηγυρικού λαϊκισμού [populism] ή μιας εξασθενημένης πολιτισμικής παραζάλης.⁸ Η θεωρία της ηγεμονίας του Gramsci επανακαθορίζει τις δομικές αρχές που διατηρούν τις σχέσεις ανάμεσα στις κυρίαρχες και περιθωριοποιημένες τάξεις στις προηγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Για αυτόν η άσκηση ελέγχου από τις άρχουσες τάξεις χαρακτηρίζεται λιγότερο από την υπερβολική χρήση επίσημα επικυρωμένης βίας παρά διαμέσου αυτού που αποκαλεί ηγεμονική αρχηγία. Η ηγεμονική αρχηγία αναφέρεται στον αγώνα για να κερδηθεί η συναίνεση των περιθωριοποιημένων ομάδων στην υπάρχουσα κοινωνική τάξη. Αντικαθιστώντας τον αγώνα της ηγεμονίας με την έννοια της κυριαρχίας, ο Gramsci επισημαίνει τους σύνθετους τρόπους με τους οποίους η συναίνεση οργανώνεται ως μέρος μιας ενεργούς παιδαγωγικής διαδικασίας στο περιβάλλον της καθημερινής ζωής. Κατ' αυτόν, μια τέ-

τοια διαδικασία πρέπει να επεμβαίνει σταδιακά στο πολιτισμικό και ιδεολογικό περιβάλλον των περιθωριοποιημένων ομάδων για να νομιμοποιηθούν τα συμφέροντα και η εξουσία του κυβερνώντος συνασπισμού.

Η αρχή της ηγεμονίας του Gramsci διευρύνει το ερώτημα για το ποιες κοινωνικές ομάδες θα κατέχουν και θα ασκούν εξουσία. Κυρίως, εγείρει έναν αριθμό θεωρητικών σκέψεων αναφορικά με το πώς η εξουσία ως σύνολο πολιτισμικών, οικονομικών και πολιτικών πρακτικών λειτουργεί για να καθορίσει, να οργανώσει και να νομιμοποιήσει συγκεκριμένες αντιλήψεις της κοινής λογικής.⁹ Η ηγεμονία του πρέπει να αρθρωθεί ως μια πολιτική αλλά και παιδαγωγική διαδικασία. Η ηθική ηγεμονία και η εξουσία της πολιτείας είναι συνδεδεμένες με μια διαδικασία συναινεσης, ως μια μορφή μάθησης, η οποία διασφαλίζεται μέσω της επεξεργασίας και της διαλεκτικής αντιμετώπισης συγκεκριμένων αναγκών, απηγήσεων, αξιών και συμφερόντων που πρέπει να ικανοποιηθούν και να μεταμορφώσουν τις ανησυχίες των περιθωριοποιημένων ομάδων. Από αυτή την άποψη, η ηγεμονία είναι μια συνεχιζόμενη, μεταβαλλόμενη και προβληματική ιστορική διαδικασία. Η συναινεση δομείται μέσα από μια σειρά σχέσεων που χαρακτηρίζονται από έναν συνεχή πολιτικό αγώνα ανάμεσα στις αντιμαχόμενες αντιλήψεις και απόψεις για τον κόσμο των κυρίαρχων και περιθωριοποιημένων ομάδων. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί εδώ είναι πως δεν πρόκειται για έναν πολιτικό αγώνα πλαισιωμένο από μια επιβαλλόμενη κυρίαρχη κουλτούρα και μια αδύναμη ή 'αυθεντική' περιθωριοποιημένη κουλτούρα. Αντιθέτως, ισχυριζόμενος ότι κάθε σχέση ηγεμονίας είναι κατ' ανάγκη μια εκπαιδευτική σχέση, ο Gramsci καθιστά σαφές ότι ένας κυρίαρχος συνασπισμός μπορεί να εμπλακεί σε έναν πολιτικό και παιδαγωγικό αγώνα για τη συναινεση των περιθωριοποιημένων ομάδων εάν είναι πρόθυμος να πάρει στα σοβαρά και να αρθρώσει μερικές από τις αξίες και τα ενδιαφέροντα των ομάδων αυτών.

Έμφυτη στην προσπάθεια των κυρίαρχων ομάδων να μεταμορφώσουν παρά να μετατοπίσουν το ιδεολογικό και πολιτισμικό περιβάλλον των περιθωριοποιημένων ομάδων, η ίδια η κυρίαρχη ιδεολογία συμβιβάζεται και υπάρχει σε μια πολύ πιο αγνή και αμόλυντη κατάσταση. Είναι περιττό να ειπωθεί ότι η κουλτούρα των περιθωριοποιημένων ομάδων δεν αντιμετωπίζει ποτέ την κυρίαρχη κουλτούρα είτε με απόλυτη απάθεια είτε τελείως συγκρουσιακά. Στον αγώνα για τη διάνοιξη των δικών τους χώρων για αντίσταση και βεβαίωση, οι περιθωριοποιημένες κουλτούρες πρέπει να διαπραγματεύονται και να συμβιβάζονται τόσο γύρω από τα στοιχεία εκείνα που παραδίδουν στην κυρίαρχη κουλτούρα όσο και από εκείνα που διατηρούν ως αντιπροσωπευτικά των δικών τους συμφερόντων και επιθυμιών.

Από αυτή την άποψη του αγώνα εντός της ηγεμονικής διαδικασίας, είναι ξεκάθαρο ότι η σχέση ανάμεσα στην εκλαϊκευμένη κουλτούρα και τις διαδικασίες συναίνεσης απαιτεί την απόρριψη κάθε έννοιας εκλαϊκευμένης κουλτούρας που διαρθρώνεται με ουσοκρατικούς όρους. Ήτοι, η έννοια της εκλαϊκευμένης κουλτούρας δεν μπορεί να οριστεί γύρω από ένα σύνολο ιδεολογικών εννοιών, μόνιμα εγχαραγμένων σε συγκεκριμένες πολιτισμικές μορφές. Αντιθέτως, λόγω των θέσεων των πολιτισμικών μορφών εντός και ως μέρος της δυναμικής της συναίνεσης, το νόημά τους μπορεί να εξακριβωθεί μόνο μέσω της διάρθρωσής τους σε μια πρακτική και ένα σύνολο συγκεκριμένων ιστορικά συναφών σχέσεων που καθορίζουν το πολιτικό τους νόημα και τα ιδεολογικά τους συμφέροντα. Το breakdancing, οι ενδυματολογικοί κώδικες των rnk ή η μουσική heavy metal μπορεί να είναι επαρκώς συγκλίνοντα και σύμφωνα, εντός ενός κοινωνικού και ιστορικού πλαισίου, για να θεωρούνται ως μια νόμιμη ριζοσπαστική έκφραση της εκλαϊκευμένης κουλτούρας και εν τούτοις, σε ένα άλλο κοινωνικό πεδίο, μπορεί να μεταδίδονται μέσω της ιδεολογίας του καταναλωτή και των επενδύσεων της μαζικής κουλτούρας.

[...]

Συνοψίζοντας, υποστηρίζουμε ότι δεν υπάρχει εκλαϊκευμένη κουλτούρα εκτός των αλληλοσυνδεόμενων διαδικασιών νοήματος, εξουσίας και επιθυμίας που χαρακτηρίζουν τη ισχύ των εν ενεργεία πολιτισμικών σχέσεων σε μια συγκεκριμένη στιγμή και χώρο στην ιστορία. Αυτό που υποδηλώνεται πιο συγκεκριμένα είναι ότι το περιεχόμενο της εκλαϊκευμένης κουλτούρας δεν μπορεί να γίνει κατανοητό ως ένα προκαθορισμένο περιεχόμενο. Αντ' αυτού, παράγεται καθώς οι ιδεολογικές και καθιερωμένες δομικές σχέσεις λειτουργίας μιας δεδομένης κοινωνίας διατηρούν τις διαφορές ανάμεσα στο τι συνθέτει και τι όχι την κυρίαρχη κουλτούρα. Συνέπεια του αγώνα για τη διατήρηση της διαφοράς και για την εξυπηρέτηση της κυρίαρχης και της περιθωριοποιημένης κουλτούρας στη Βόρεια Αμερική σήμερα, είναι η διαμόρφωση των θεσμών, ιδεολογιών και κοινωνικών πρακτικών που αποτελούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που σημειώνουν μια γενική διάκριση ανάμεσα στο βασίλειο της κυρίαρχης και εκείνο της περιθωριοποιημένης κουλτούρας.

[...]

Η κουλτούρα ως ένα πεδίο σχέσεων αγώνα και δύναμης

Εισερχόμαστε στη διαδικασία της διερεύνησης από θεωρητική σκοπιά της σχέσης ανάμεσα στην εκλαϊκευμένη κουλτούρα και την κριτική παιδαγωγική υποστηρίζοντας την εκπαιδευτική πρακτική ως πεδίο και μορφή πολιτισμικής πολιτικής. Εν προκειμένω, το πολιτικό μας εγχείρημα είναι η κατασκευή μιας εκπαιδευτικής πρακτικής η οποία επεκτείνει τις ανθρώπινες ικανότητες έτσι ώστε να καταστησει ικανά τα άτομα να παρέμβουν στην ανάπτυξη των δικών τους υποκειμενικότητων και να ασκήσουν δύναμη προς όφελος του μετασχηματισμού των ιδεολογικών και υλικών συνθηκών κυριαρχίας σε κοινωνικές πρακτικές οι οποίες προωθούν την κοινωνική ενδυνάμωση και επιδεικνύουν δυνατότητες. Στα πλαίσια αυτής της θέσης δίνουμε έμφαση στην εκλαϊκευμένη κουλτούρα ως ένα πεδίο διαφοροποιημένων πολιτικών, ως ένα πεδίο με πολλαπλή ιδεολογική και συναισθηματική βαρύτητα. Αντιπροσωπεύει, δηλαδή, έναν συγκεκριμένο ιστορικά χώρο όπου διαφορετικές ομάδες συγκρούονται σε συναλλαγές κυριαρχίας, συνενοχής και αντίστασης για την εξουσία καθορισμού, νομιμοποίησης και βίωσης διαφορετικών εκδοχών της ιστορίας, της κοινότητας, της επιθυμίας και της απόλαυσης μέσω της διαθεσιμότητας κοινωνικών μορφών δομημένων από την πολιτική της διαφορετικότητας.

[...]

Οι βασικές θεωρητικές έννοιες για περαιτέρω καθορισμό της εκλαϊκευμένης κουλτούρας ως ένα συγκεκριμένο πεδίο αγώνα και συμβιβασμού μπορούν να οργανωθούν αρχικά γύρω από την κατηγορία που περιγράφουμε ως 'η παραγωγική'. Υπό την ευρύτερη έννοια, χρησιμοποιούμε τον όρο 'παραγωγική' για να αναφερθούμε στην κατασκευή και οργάνωση των πρακτικών που επιστρατεύονται από τις κυρίαρχες και τις περιθωριοποιημένες ομάδες για να διασφαλίσουν έναν χώρο για την παραγωγή και τη νομιμοποίηση των εμπειριών και των κοινωνικών μορφών που συγκροτούν διαφορετικούς τρόπους ζωής οι οποίοι σφυρηλατούνται σε ασύμμετρες σχέσεις δύναμης. Ο όρος 'παραγωγική' οδηγεί σε δύο ευκρινώς διαφορετικά σύνολα σχέσεων εντός της σφαιράς του εκλαϊκευμένου.

Το πρώτο σύνολο σχέσεων αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η κυρίαρχη κουλτούρα λειτουργεί ως μια δομική δύναμη εντός και μέσω των εκλαϊκευμένων μορφών. Σε αυτή την περίπτωση, η κυρίαρχη κουλτούρα επιχειρεί να διασφαλίσει τόσο σημασιολογικά όσο και συναισθηματικά, μέσω της παραγωγής νοήματος και της ρύθμισης της απόλαυσης, τη συνενοχή των περιθωριοποιημένων ομάδων. Αντί απλά να αποπέμψει και να αγνοήσει τις παραδόσεις, τις ιδεολογίες και

τις ανάγκες που αναδύονται από τις κουλτούρες των περιθωριοποιημένων ομάδων, η κυρίαρχη κουλτούρα επιχειρεί να προσαρτήσει και να μεταμορφώσει τις ιδεολογικές και πολιτισμικές διαδικασίες που χαρακτηρίζουν το πεδίο του εκλαϊκευμένου. Υπό εξέταση εδώ βρίσκονται οι διαδικασίες εκλεκτικής παραγωγής, ελεγχόμενης διανομής και ρυθμισμένων εννοιών της κυρίαρχης αφήγησης.

Στο δεύτερο σύνολο σχέσεων, η έννοια του παραγωγικού αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους οι περιθωριοποιημένες ομάδες διαρθρώνουν ένα ξεχωριστό σύνολο περιεχομένων και/ή ένα επίπεδο εμπλοκής σε εκλαϊκευμένες μορφές το οποίο είναι λιγότερο απόμακρο και πιο κοινωνικό στη φύση του από εκείνο που συναντάται στις πολιτισμικές μορφές των κυρίαρχων μεσοαστικών ομάδων. Αυτή η διάρθρωση και αυτό το σύνολο σχέσεων χαρακτηρίζονται από την άρνηση για απασχόληση με τις κοινωνικές πρακτικές που καθορίζονται από έναν αφηρημένο ορθολογισμό, μια θεωρητική χαρτογράφηση η οποία, τρόπο τινά, δομεί τις πολιτισμικές μορφές μέσω της άρνησης των οικείων συναισθηματικών επενδύσεων και απολαύσεων. Για την επικρατούσα τάξη, τέτοια άρνηση γίνεται συχνά κατανοητή ως μια παράδοση στη στιγμή, στη διασκέδαση του γεγονότος ή στη 'φρίκη του χυδαίου'. Μια πιο επικριτική ανάγνωση μπορεί να εισηγηθεί ότι η συναισθηματική επένδυση και το επίπεδο της ενεργούς εμπλοκής σε εκλαϊκευμένες μορφές, όπως είναι τα αθλήματα στη γειτονιά, ο χορός των punk ή οι γάμοι της εργατικής τάξης, αντιπροσωπεύουν μια σημαντική θεωρητική ένδειξη. Σε αυτή την περίπτωση, είναι μια συγκεκριμένη μορφή κοινωνικότητας που σηματοδοτεί κάτι περισσότερο από χυδαιότητα, εισδοχή ή αυτό που αποκαλεί ο Bloch απάτη της εκπλήρωσης. Αντ' αυτού, η κοινωνικότητα που δομεί τις εκλαϊκευμένες μορφές μπορεί να περικλείει τις απραγματοποίητες δυνατότητες και πιθανότητες αναγκαίες για πιο δημοκρατικές και ανθρωπιστικές μορφές της κοινότητας και του συλλογικού σχηματισμού (Bloch [1959] 1986). Αυτό μπορεί να καταστεί πιο σαφές εάν αναλύσουμε τις δομικές αρχές που συχνά χαρακτηρίζουν τις κυρίαρχες πολιτισμικές μορφές.

[...]

Εκλαϊκευμένη κουλτούρα και συνείδηση: η διαλεκτική της ιδεολογίας και της απόλαυσης

Εάν το εκλαϊκευμένο πρόκειται να γίνει κατανοητό σε σχέση με τις απραγματοποίητες δυνατότητες που το εμπλουτίζουν, οι κριτικοί παιδαγωγοί πρέπει να αναλύσουν πώς η παραγωγή της υποκειμενικότητας και οι πολιτισμικές συμμα-

χίες μπορούν να προκύψουν μέσα από τη γραμματική και τους κώδικες που κάνουν το πεδίο του εκλαϊκευμένου δημοφιλές στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Ως ένας χώρος αγώνα και πιθανότητας, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα πρέπει να γίνει κατανοητή όχι μόνο σε σχέση με τα παραγωγικά της στοιχεία, αλλά επίσης σε σχέση με το πώς οι πολιτισμικές της μορφές αρθρώνουν διαδικασίες μέσω των οποίων πραγματοποιείται η παραγωγή, η οργάνωση και η ρύθμιση της συναίνεσης γύρω από διάφορες κοινωνικές πρακτικές και αγώνες στο επίπεδο της καθημερινής ζωής. Η επεξεργασία αυτών των διαδικασιών μπορεί να γίνει μέσω της κατηγορίας που αποκαλούμε 'η πειστική'. Με την ευρύτερη έννοια, ο όρος αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η ηγεμονία λειτουργεί στο πεδίο της εκλαϊκευμένης κουλτούρας μέσω μιας ποικιλομορφίας παιδαγωγικών διαδικασιών που βρίσκονται σε λειτουργία, όχι μόνο για να διασφαλίσουν τα κυρίαρχα συμφέροντα αλλά για να προσφέρουν επίσης την πιθανότητα μιας πολιτικής αντίστασης και κοινωνικού μετασχηματισμού.

Η έννοια του πειστικού διαφωτίζει την επίγνωση ότι η πολιτική δύναμη δεν λειτουργεί ποτέ χωρίς ιδεολογική μεσολάβηση. Παραδειγματος χάριν, περιστασιακά κυριαρχίας και ηγεμονίας εγείρουν ερωτήματα για το πώς παράγεται και οργανώνεται η κυριαρχία εντός των διαδικασιών κινητοποίησης και νομιμοποίησης. Εισάγοντας το στοιχείο της πειστικότητας -δηλαδή πώς η ιδεολογική μεσολάβηση λειτουργεί πράγματι ως μια παιδαγωγική διαδικασία-, η κυριαρχία μαζί με την αντίσταση μπορούν να συνδεθούν με μια ευρύτερη έννοια πολιτισμικής πολιτικής στην οποία η ίδια η πράξη της μάθησης μπορεί να αναλυθεί ως μια θεμελιώδης άποψη ηγεμονίας. Πιο συγκεκριμένα, η κατηγορία του πειστικού στην εκλαϊκευμένη κουλτούρα είναι σημαντική επειδή παρέχει ένα σημείο εκκίνησης για την κατανόηση του πώς οργανώνονται και δομούνται οι πολύπλοκες σχέσεις ηγεμονίας και αντίστασης μέσω συγκεκριμένων παιδαγωγικών μορφών και πρακτικών. Από θεωρητική σκοπιά, η εκλαϊκευμένη κουλτούρα βοηθά, κατ' αυτόν τον τρόπο, στο να εκτεθούν οι πρακτικές βάσεις στις οποίες οι μετασχηματισμοί γίνονται αντικείμενο επεξεργασίας και εκπροσωπούνται μέσω των σημαντικών και συνδεδεμένων κατηγοριών της συναίνεσης, της επένδυσης, της ιδεολογίας και της απόλαυσης.

[...]

Τι πρέπει να κατανοήσει ένας δάσκαλος για να εμπλακεί σε έναν τέτοιο αγώνα; Τι μπορεί να επιθυμεί να ανακαλύψει; Εάν θεωρήσουμε την εκλαϊκευμένη κουλτούρα το πεδίο των εικόνων, των μορφών γνώσης και των συναισθηματικών επενδύσεων εντός των οποίων λειτουργούν το νόημα και η υποκειμενικότητα, υπάρ-

χουν αρκετά ερωτήματα που πρέπει να θέσει ένας δάσκαλος. Ποιες είναι οι ιστορικές προϋποθέσεις και οι υλικές συνθήκες στα πλαίσια των οποίων επιδιώκονται, οργανώνονται, διακηρύσσονται και συντονίζονται οι πρακτικές της εκλαϊκευμένης κουλτούρας; Τέτοιες πρακτικές διανοίγουν νέες έννοιες ταυτοτήτων και δυνατοτήτων; Ποιες ταυτότητες και δυνατότητες αποδιοργανώνονται και αποκλείονται; Πώς αρθρώνονται τέτοιες πρακτικές με μορφές γνώσης και απόλαυσης, νομιμοποιημένες από τις κυρίαρχες ομάδες; Ποια συμφέροντα και επενδύσεις εξυπηρετούνται από ένα συγκεκριμένο σύνολο πολιτισμικών πρακτικών και επικρίνονται και αμφισβητούνται από την ύπαρξή τους; Ποιες είναι οι ηθικές και πολιτικές δεσμεύσεις τέτοιων πρακτικών, και πώς αυτές σχετίζονται με τις προσωπικές δεσμεύσεις κάποιου ως δασκάλου [και εάν υπάρχει απόκλιση, τι υποδηλώνει;]

Όλα αυτά σημαίνουν ότι πιστεύουμε πως η ανάλυση της εκλαϊκευμένης κουλτούρας δεν είναι απλά ένα ερώτημα 'ανάγνωσης' της ιδεολογίας είτε από μορφές αγαθών είτε από μορφές των καθημερινών σχέσεων. Αντιθέτως, κινούμαστε προς μια θέση στο πλαίσιο της οποίας κάποιος θα ερευνήσει το εκλαϊκευμένο ως έναν τομέα πρακτικών που συνιστούν την άρρηκτη τριάδα της γνώσης, της δύναμης και της απόλαυσης του Foucault. Συγχρόνως, θέλουμε να εγείρουμε την προσοχή. Ο δάσκαλος ο οποίος εμπλέκεται σε μια παιδαγωγική που απαιτεί κάποια άρθρωση γνώσης και απολαύσεων που είναι αναπόσπαστες στην καθημερινή μαθητική ζωή πορεύεται σε μια επικίνδυνη οδό. Ίσως υπερβολικά εύκολα, η ενθάρρυνση της φωνής των μαθητών μπορεί να μετατραπεί σε ένα είδος ηδονοβλεψίας ή να ικανοποιήσει μια μορφή επέκτασης του εγώ, το οποίο συγκροτείται και στη βάση της απόλαυσης του να κατανοήσουμε τους 'Άλλους'. Γι' αυτό πρέπει να είμαστε ξεκάθαροι για τη φύση της παιδαγωγικής που επιδιώκουμε. Η εκλαϊκευμένη κουλτούρα και η κοινωνική διαφορά μπορούν να απορροφηθούν από τους παιδαγωγούς είτε ως μια ευχάριστη μορφή γνώσης/δύναμης, η οποία επιτρέπει την αποτελεσματικότερη εξατομίκευση και διαχείριση των μορφών του φυσικού και ηθικού συντονισμού, ή ως το πεδίο στο οποίο πρέπει να συναντήσουμε τους μαθητές μας σε μια επικριτική και ενδυναμωτική παιδαγωγική συνάντηση.

[...]

Μετάφραση: Έλενα Καλλή

Σημειώσεις

1. Σχετικά παραδείγματα είναι τα Apple & Weis 1983, Culley & Portuges 1985, Livingstone et al. 1988, MacLeod 1988.

2. Οι τοποθετήσεις αυτές βρίσκονται στο Norton & Ollman 1987. Κλασικό παράδειγμα προνομιούχας γνώσης στον χώρο της εκπαίδευσης είναι το Bourdieu & Passeron 1977 και το Sharp 1980.

3. Η ριζοσπαστική δουλειά που έχει να κάνει με το κρωφό αναλυτικό (παρα-πρόγραμμα) συνήθως υποκόπτεται στο θεωρητικό σφάλμα του να δίνει προτεραιότητα στις κοινωνικές σχέσεις και τις παιδαγωγικές πρακτικές παρά στη σχέση μεταξύ γνώσης και εξουσίας. Το πιο γνωστό παράδειγμα είναι το Bowles & Gintis 1976.

4. Περισσότερα για το θέμα αυτό στα Giroux 1988, Walkerdine 1985, Simon 1987 και Fine 1991.

5. Ο Larry Grossberg (1986: 177-200) αναπτύσσει το παιδαγωγικό και πολιτικό ερώτημα της συναισθηματικής επένδυσης. Για μια εξαιρετική ανάλυση της σχέσης μεταξύ απόλαυσης [pleasure] και του λαϊκού [popular], βλ. Mercer & Woollacott 1986: 50-68. Επίσης σχετική η δουλειά των Jameson et al. 1983 και Simon 1992.

6. Για μια ιστορική ανασκόπηση του θέματος, βλ. Brantlinger 1983. Το θέμα των θεωρητικών και πολιτικών εγκλεισμών που πηγάζουν από τις αριστερές και δεξιές θέσεις για τη λαϊκή κουλτούρα έχει αναλυθεί εξαιρετικά από τους Hall 1981: 227-40 και Bennett & Martin 1982.

7. Στο Horkheimer & Adorno ([1944] 1972), βλ. ειδικά το κεφάλαιο 'The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception', σ. 120-67. Επίσης σχετικό είναι το κεφάλαιο του Adorno (1957), 'Television and the Patterns of Mass Culture', και το Adorno ([1951] 1974).

8. Ο Larry Grossberg ερμηνεύει την ηγεμονία ως αγώνα για τον καθορισμό του λαϊκού: 'Ηγεμονία δεν είναι ένας οικουμενικός αγώνας. Είναι η πολιτική πάλη που φανερώνεται μέσα από τις συνθήκες που δημιουργήσαν ο προηγμένος καπιταλισμός, τα μαζικά μέσα επικοινωνίας και η κουλτούρα. [...] Η ηγεμονία ορίζει τα όρια μέσα στα οποία μπορούμε να αγωνιστούμε, το πεδίο της "κοινής λογικής" ή της "λαϊκής συνείδησης". Είναι ο αγώνας για να διατυπωθεί η θέση της "ηγεσίας" στο κοινωνικό, η προσπάθεια από την εξουσία να κερδίσει τη θέση της ηγεσίας στην πολιτισμική και πολιτική ζωή. Η ηγεμονία περιλαμβάνει την κινητοποίηση της λαϊκής στήριξης, από ένα συγκεκριμένο κοινωνικό μπλοκ, με στόχο τη στήριξη των κοινωνικών του στόχων. Με αυτόν τον τρόπο, ο λαός συναντεί σε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, με ένα σύστημα εξουσίας και συγκεκριμένες αρχές ισοτιμίας με τις οποίες τα ενδιαφέροντα του μπλοκ εξουσίας ορίζουν την ηγεσία του λαού. Είναι ένας αγώνας για τον ορισμό του "λαϊκού":' Grossberg 1986: 69 (μτφρ. Μ. Χριστού).

9. Με την έμφαση στη σχέση ανάμεσα στην εξουσία και την κυριαρχία αλλά και στη σχέση ανάμεσα στη συναίνεση και τον αγώνα, ο Gramsci τονίζει όχι μόνο την αντίφαση ανάμεσα στα συμφέροντα του κυρίαρχου μπλοκ και την έλλειψη επιρροής των καταπιεζόμενων ομάδων, αλλά επίσης και τις αντιφάσεις ανάμεσα στις επιλογές των καταπιεζόμενων ομάδων και την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής. Σκέψη και δράση, κοινή λογική και εμπειρία, είναι για τον Gramsci στοιχεία αντιφατικής συνείδησης τα οποία πρέπει να είναι στο επίκεντρο πολιτικού και παιδαγωγικού αγώνα. Εξηγεί ως εξής τι εννοεί με την έννοια της 'αντιφατικής συνείδησης': 'Ο ενεργών άνθρωπος του λαού έχει μια πρακτική δουλειά, όμως δεν έχει ξεκάθαρη θεωρητική συνείδηση της πρακτικής του δράσης, μια συνείδηση που περιλαμβάνει κατανόηση του κόσμου και του τρόπου με τον οποίο η δράση του τον μεταμορφώνει. Η θεωρητική του συνείδηση μπορεί να είναι σε αντίθεση με τη δράση του. Κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι έχει δύο θεωρητικές συνειδησίες (ή μία αντιφατική συνείδηση): μια συνείδηση που είναι αυτονόητη στη δράση του και που τον ενώνει με τους συναγωνιστές του για τη μεταμόρφωση του κόσμου και μια άλλη, επιφανειακά ξεκάθαρη, την οποία έχει κληρονομήσει από το παρελθόν και έχει απορροφήσει χωρίς κριτική σκέψη. Αυτή όμως η συνείδηση δεν

έρχεται χωρίς επιπτώσεις. Κρατά ενωμένη μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, επηρεάζει ηθικές συμπεριφορές και επιθυμίες με αρκετή δύναμη έτσι ώστε να παράγει μια κατάσταση στην οποία η αντιφατική συνείδηση δεν επιτρέπει τη δράση, την απόφαση ή την επιλογή. Παράγει, έτσι, μια κατάσταση ηθικής και πολιτικής παθητικότητας: βλ. Gramsci 1971: 333 (μτφρ.: Μ. Χρίστου).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Adorno, T. W. ([1951] 1974). *Minima Moralia*, London: New Left Books.
- Adorno, T. W. (1957). 'Television and the Patterns of Mass Culture', στο B. Rosenberg & D. Manning White, επιμ., *Mass Culture: The Popular Arts in America*, Glencoe, New York: The Free Press.
- Adorno, T. W. (1975). 'Culture Industry Reconsidered', *New German Critique* 6: 18-19, Fall.
- Apple, M. (1982). *Education and Power*, New York: Routledge and Kegan Paul.
- Apple, M. W. & Weis L., επιμ., (1983). *Ideology and Practice in Schooling*, Philadelphia: Temple University Press.
- Bennett, T. & G. Martin, επιμ., (1982). *Popular Culture: Past Present*, London: Croom Helm/Open University.
- Bennett, T. (1986). 'The Politics of the "Popular" and Popular Culture', στο T. Bennett, C. Mercer & J. Woollacott, επιμ., *Popular Culture and Social Relations*, London: Open University Press.
- Bennett, T., C. Mercer & J. Woollacott, επιμ., (1986). *Popular Culture and Social Relations*, London: Open University Press.
- Bloch, E. ([1959] 1986). *The Principle of Hope*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bourdieu, P. & J.-C. Passeron (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage Publishers.
- Bowles, S. & H. Gintis (1976). *Schooling in Capitalist America*, New York: Basic Books.
- Brantlinger, P. (1983). *Bread and Circuses: Theories of Mass Culture as Social Decay*, Ithaca: Cornell University Press.
- Connell, R.W., D.J. Ashenden, S. Kessler & G.W. Dowsett (1982). *Making the Difference: Schools, Families and Social Division*, Sydney, Australia: George Allen & Unwin.
- Culley, M. & C. Portuges, επιμ., (1985). *Gendered Subjects: The Dynamics of Feminist Teaching*, New York: Routledge and Kegan Paul.
- Fine, M. (1991). *Framing Dropouts*, Albany: SUNY Press.
- Giroux, H. A. (1983). *Theory and Resistance in Education*, South Hadley, Mass.: Bergin and Garvey Publishers.
- Giroux, H. A. (1988). *Schooling and the Struggle for Public Life*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from Prison Notebooks*, Q. Hoare & G. Nowell-Smith, επιμ., New York: International Publishers.
- Gramsci, A. (1985). *Selections from Cultural Writings*, D. Forgacs & G. Nowell-Smith, επιμ., W. Boelhower, μτφρ., Cambridge: Harvard University Press.

- Grossberg, L. (1986). 'History, Politics and Postmodernism: Stuart Hall and Cultural Studies', *Journal of Communication Inquiry* 10, 2, Summer.
- Grossberg, L. (1986). 'Teaching the Popular', στο C. Nelson, επιμ., *Theory in the Classroom*, Urbana: University of Illinois Press.
- Hall, S. (1981). 'Deconstructing "the Popular"', στο R. Samuel, επιμ., *People's History and Socialist Theory*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Horkheimer, M. & T. W. Adorno ([1944] 1972). *Dialectic of Enlightenment*, New York: Herder and Herder.
- Jameson, F. et al. (1983). *Formations of Pleasure*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Livingstone, D. et al. (1988). *Critical Pedagogy and Cultural Power*, South Hadley, Mass.: Bergin and Garvey Publishers.
- MacLeod, J. (1988). *Ain't No Makin It*, Boulder: Westview Press.
- McLaren, P. (1986). *Schooling as a Ritual Performance*, New York: Routledge and Kegan Paul.
- Norton, T. M. & B. Ollman, επιμ., (1987). *Studies in Socialist Pedagogy*, New York: Monthly Review Press.
- Sharp, R. (1980). *Knowledge, Ideology and the Politics of Schooling*, New York: Routledge and Kegan Paul.
- Shor, I. (1980). *Critical Teaching and Everyday Life*, Boston: South End Press.
- Simon, R. I. (1987). 'Empowerment as a Pedagogy of Possibility', *Language Arts*, 64, 4: 370-82, April.
- Simon, R. I. (1992). *Teaching Against the Grain*, New York: Bergin and Garvey Press.
- Walkerdine, V. (1985). 'On the Regulation of Speaking and Silence: Subjectivity, Class and Gender in Contemporary Schooling', στο C. Steedman, C. Urwin & V. Walkerdine, επιμ., *Language, Gender and Childhood*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Willis, P. (1981). *Learning to Labour: How Working Class Kids get Working Class Jobs*, New York: Columbia University Press..